

Lublin 15 marca 2020 r.

Dr hab. Halina Taras
Instytut Archeologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

RECENZJA

osiągnięć i dorobku naukowego Pani dr Katarzyny Trybały-Zawiślak przygotowana w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Pani dr Katarzyna Trybała Zawiślak jest absolwentką Uniwersytetu Rzeszowskiego. W tej uczelni uzyskała dyplomy licencjata (2002 r.) i magistra archeologii (2004) oraz doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii (2011 r.). Była studentką wybitną, co doceniły władze uczelni (dyplomy uznania za pracę licencjacką i maderską), miasta (nagroda Prezydenta Rzeszowa w 2003 r.) i państwa (stypendium Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w roku akademickim 2003/2004). Będąc na drugim roku studiów maderskich podjęła pracę w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (asystent stażysta-wolontariusz) i pozostała w strukturach tej jednostki po uzyskaniu dyplomu magistra (asystent), z kilkuletnią przerwą na studia doktoranckie, po ukończeniu których do dzisiaj kontynuuje pracę w Instytucie Archeologii na stanowisku adiunkta. O sprawności organizacyjnej i administracyjnej Habilitanki zaświadcza fakt, że od kilku lat sprawuje ona funkcję zastępcy dyrektora IA UR. Związane z tym obowiązki znakomicie godzi z pracą naukowo-dydaktyczną, o czym świadczy imponująca lista dokonań na tych polach (*Autoreferat*).

Pani K. Trybała-Zawiślak jest aktywną badaczką terenową i regularnie uczestniczy, w tym jako kierownik, w pracach wykopaliskowych i inwentaryzacyjnych w południowo-wschodniej Polsce oraz w przygranicznej strefie na terytorium Republiki Ukrainy. Jej doświadczenia terenowe odnoszą się również do badań szerokopłaszczyznowych przy realizacji wielkich inwestycji drogowych. Od roku 2011 (po doktoracie) uczestniczyła w 19 konferencjach naukowych, głównie krajowych i pięciokrotnie w zagranicznych (Ukraina – Lwów, Winniki), na których

wyłosiła 18 referatów (część we współautorstwie) w języku polskim i angielskim oraz zaprezentowała cztery postery. W tym czasie współorganizowała również studencko-doktorancką konferencję pt. *Czytanie przeszłości*¹. Tematyka referatów i posterów dotyczyła przede wszystkim zagadnień późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie południowo-wschodniej Polski (była więc spójna z tytułem osiągnięcia naukowego zaprezentowanego do oceny w postępowaniu habilitacyjnym) i terenów sąsiednich, a szczególnie odnoszących się do tarnobrzesckiej kultury lużyckiej.

Począwszy od roku 2012 zasiadała w rozmaitych gremiach uniwersyteckich, np. w Radzie IA UR, Radzie Wydziału Socjologiczno-Historycznego UR, w Senacie UR i innych, a także w Radzie Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Godny podkreślenia jest fakt, że w tym samym czasie (od roku 2012) kierowała trzema projektami naukowymi, finansowanymi przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Narodowy Instytut Dziedzictwa), a także pracowała – i czyni to nadal – w zespołach badawczych, w tym jako główny wykonawca, projektów finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki oraz ze środków Unii Europejskiej. Granty te dotyczą archeologii pogranicza polsko-ukraińskiego i polsko-słowackiego, a także jednego z największych ostatnich odkryć archeologicznych z terenu Polski – grodziska scytyjskiego w Chotyńcu. Wyniki ukończonych autorskich projektów zostały opublikowane (*Autoreferat*, s. 14, poz. 20, 22, 25), ukazała się również duża monografia zbiorowa, przy udziale dr K. Trybały-Zawiślak, kończąca jeden z grantów NCN pt. *Przemiany kulturowo-osadnicze w dorzeczu rzeki Wiszni w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w kontekście zmian prahistorycznej i wczesnohistorycznej ekumeny* (Rzeszów 2018). Fragmenty tego opracowania Autorka włączyła do zbioru publikacji w ramach osiągnięcia naukowego w postępowaniu habilitacyjnym.

Lista publikacji naukowych, które ukazały się po uzyskaniu stopnia doktora, tj. w ciągu ostatnich dziewięciu lat, liczy 27 pozycji i zawiera: trzy książki autorskie, jedną współautorską i 23 artykuły naukowe – opublikowane samodzielnie lub we współautorstwie. W druku znajduje się kolejnych pięć artykułów (cztery we

---

¹ Warto przypomnieć, że w roku 2008 zorganizowała dużą, transgraniczną konferencję pt. *Aktualne problemy tarnobrzesckiej kultury lużyckiej* i współredagowała (wraz z S. Czopkiem) pokonferencyjny tom materiałów (*Tarnobrzescka kultura lużycka – źródła i interpretacje*. Rzeszów 2009).

współautorstwie), przy czym dwa z nich opublikowano lub przyjęto do druku w renomowanych, wysoko punktowanych czasopismach: *American Journal of Archaeology* (140 punktów) i *Geochronometria* (30 punktów). Dziewięć pozycji z listy publikacji, w tym jedna książka autorska, wchodzi do wskazanego w postępowaniu habilitacyjnym osiągnięcia naukowego; do tej grupy utworów odniosę się w dalszej części recenzji. Pośród pozostałych są dwie książki wydane w serii *Collectio Aethaeologica Ressoviensis*, dotyczące sfery funeralnej. Pierwsza z nich to opracowanie źródeł z dwóch cmentarzysk tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (*Kłyżów, stan. 1 i Mokrzyśzów, stan. 2 – cmentarzyska ciałopalne z wczesnej epoki żelaza*, Rzeszów 2012). Druga, pt. *Przestrzeń i czas – cmentarzyska tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w kontekście rozplanowania grobów* (Rzeszów 2015), jest „zmienioną wersją dysertacji doktorskiej”. Obydwie wnoszą interesujące spostrzeżenia odnoszące się nie tylko do organizacji przestrzeni cmentarzysk, lecz także do charakteru przemian obrzędowości w kontekście rozmaitych oddziaływań i relacji interkulturowych, porządkują chronologię względną określonych źródeł, a także dostarczają nowych danych do ich chronologii absolutnej. Tematyka obrzędowości pogrzebowej, poruszona ponadto w kilku artykułach (*Autoreferat*, s. 21-22, poz. 17, 21, 27, 30), jest bliska Autorce od początku jej aktywności zawodowej (*Autoreferat*, s. 13-16) i stanowi jeden z elementów realizowanych w ramach studiów nad późną epoką brązu i początkami epoki żelaza. Podkreślić tu również wypada, iż Habilitantka poświęca uwagę publikacji źródeł – oprócz, przytoczonej wyżej, monografii dwóch cmentarzysk, opracowała (we współautorstwie) skarb przedmiotów brązowych z Rzepedzi oraz inne zabytki brązowe i ceramiczne z południowo-wschodniej Polski (*Autoreferat*, s. 21-23, poz. 18, 24, 28, 36). Cytowane tutaj, niektóre z ważniejszych, publikacje z dorobku Habilitantki, lecz także pozostałe z tej grupy, opublikowane zostały w polskich (łącznie siedem – *Autoreferat*, s. 21-22, poz. 24, 28, 30, 32, 33, 35, 36) i ukraińskich (cztery – *Autoreferat*, s. 21-22, poz. 18, 21, 26, 27) czasopismach o zasięgu środkowo- i wschodnioeuropejskim, takich jak: *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, *Acta Archaeologica Carpathica*, *Acta Geographica Lodziensia*, *Наукові Студії*, *Археологічні дослідження Львівського університету* oraz w opracowaniach zbiorowych (cztery – *Autoreferat*, s. 21-22, poz.

17, 31, 37, 38). Przytoczone dane ukazują nam badaczkę utalentowaną, konsekwentnie i skutecznie kształtującą swój wizerunek naukowy.

W ramach obowiązków dydaktycznych Habilitanka prowadzi wykłady, ćwiczenia (w tym terenowe) i konwersatoria na dwóch kierunkach studiów w Instytucie Archeologii UR – *archeologii i muzealnictwie*, recenzuje prace licencjackie i magisterskie. Ponadto powołana została w charakterze promotora pomocniczego w czterech przewodach doktorskich (dwa zrealizowane, dwa w toku) oraz współtworzyła program nauczania na kierunku *muzealnictwo*.

Jest niezwykle aktywna na polu popularyzacji, z czym wiążą się publikacje popularnonaukowe i publicystyka w lokalnej prasie promująca dziedzictwo archeologiczne i przedsięwzięcia naukowe, udział w programach radiowych i telewizyjnych oraz w pokazach plenerowych (*Autoreferat*, s. 24-25, 34). Do szczególnie ważnych inicjatyw zaliczam archeologiczne warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz prelekcje w szkołach średnich, które kształtują wrażliwość społeczną i szacunek dla dziedzictwa archeologicznego, a jednocześnie rekrutują przyszłe kadry archeologiczne.

Podsumowując tę część dorobku Pani dr K. Trybały-Zawiślak, osiągnięta w „przepisowym” ośmioleciu mierzonym od zatwierdzenia doktoratu do złożenia wniosku o przeprowadzenie procedury postępowania habilitacyjnego, dostrzegamy, że jest on zróżnicowany oraz wielopłaszczyznowy, przy czym w sferze naukowej reprezentowany przez publikacje ważne, zarówno źródłowe, jak też syntetyzujące wiedzę z zakresu epoki brązu i początków epoki żelaza, szczególnie w odniesieniu do zagadnień funeralnych. Habilitanka wykazuje się też skutecznością w zdobywaniu funduszy na realizację zadań naukowych. Zakres przeprowadzonych dotąd studiów cechuje może nieco nadmierny regionalizm, lecz jednocześnie postępowanie badawcze opiera się na wnikliwości, skrupulatności i dobrym warsztacie metodologicznym. Cechy te charakteryzują dojrzałego badacza.

Skupię się teraz na najważniejszym – w kontekście tej recenzji – elemencie dorobku Pani dr K. Trybały-Zawiślak, wskazanym jako podlegające ocenie, osiągnięcie naukowe, wynikające z art. 16, ust. 2 *Ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuk*, a także

z Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26.09.2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora.

Dr K. Trybała-Zawiślak poddała ocenie Komisji dziewięć prac włączonych do tematu pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe*. Zbiór ten obejmuje: książkę o identycznym tytule (wyd. UR, Rzeszów 2019), korespondujące z nią dwa katalogi źródeł, pochodzące ze współautorskiej monografii zbiorowej² oraz sześć artykułów, opublikowanych w cennionych czasopismach (cztery) o zasięgu ogólnopolskim (*Geochronometria* – 25 punktów), środkowoeuropejskim (*Acta Archaeologica Carpathica* – 11 punktów) i transgranicznym – polsko-ukraińsko-słowackim (*Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* – 9 punktów), a także w tematycznych opracowaniach zbiorowych (dwa) w języku polskim (trzy) lub angielskim (trzy). Większość tych artykułów powstało we współautorstwie, gdzie wkład pracy Habilitantki wynosił od 30 do 50%.

Prace te są zróżnicowane w swoim charakterze. Dwa artykuły stanowią opracowanie dwóch różnych kategorii wyrobów brązowych – skrętów typu Trzęsówka³ oraz grocików scytyjskich⁴. Pierwszy z nich porządkuje wiedzę o zmienności morfologicznej i datowaniu tych specyficznych ozdób, charakterystycznych dla tarnobrzeskiej kultury łużyckiej i sugeruje zawężenie ich datowania do starszego odcinka III fazy tej kultury. W drugim, prezentującym nowe znaleziska grocików typu scytyjskiego z pogranicza polsko-ukraińskiego, włączano się do dyskusji nad typologią, rozprzestrzenieniem i datowaniem tych zabytków oraz ich

---

² S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak, N. Wojcieszczuk, O. Osaulczuk, D. Bobak, P. Gębica, A. Jacyszyn, W. Pasterkiewicz, D. Pawliw, W. Petehyrycz, M. Połtowicz-Bobak, A. Wacnik, *Przemiany kulturowo-osadnicze w dorzeczu rzeki Wiszni w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w kontekście zmian prahistorycznej i wczesnohistorycznej ekumeny*. Rzeszów 2018 (*Autoreferat*, s. 3, poz. 7, 8).

³ K. Trybała-Zawiślak, *Brązowe skręty typu Trzęsówka w tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej*. W: *Z badań nad kulturą społeczeństw pradziejowych o wczesnośredniowiecznych. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Gedidze*, red. J. Kolenda, A. Mierzwiński, S. Moździoch, L. Żygadło. Wrocław 2013, 575-584.

⁴ S. Czopek, D. Pawliw, K. Trybała-Zawiślak, N. Wojcieszczuk, *New discoveries of arrowheads of Scythian type from Polish-Ukrainian borderland (San, Bug and Upper Dniestr drainage basin)*. *Acta Archaeologica Carpathica* 50, 2015: 191-216.

osadzeniem w poszczególnych ugrupowaniach kulturowych wydzielanych w VII-III stuleciu p.n.e. w dorzeczu Sanu, Bugu i górnego Dniestru w kontekście oddziaływań ze scytyjskiego kręgu kulturowego. Wątek wpływów wschodnich – „scyto-trackich”, czarnoleskich i innych w początkach epoki żelaza, tym razem w odniesieniu do ceramiki naczyniowej, pojawia się również w publikacji domniemanego obiektu mieszkalnego zbadanego w Dębinie w pow. łańcuckim⁵.

Zarówno przytoczone już artykuły, jak i pozostałe mniejsze prace wykazane na liście publikacji w ramach osiągnięcia naukowego, pokazują rozwój myśli badawczej Habilitantki, którą w pełni ukazała w swojej najnowszej monografii, pt. *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe (Autoreferat, s. 3, poz. 9)*. Jak podkreśla sama Autorka, punktem wyjścia do rozważań była idea, sformułowana jako *weryfikacja (...) poglądu o jednoznacznym łączeniu całości materiałów źródłowych z Polski południowo-wschodniej, datowanych od młodszych etapów epoki brązu włącznie z tarnobrzeską kulturą lużycką (Autoreferat, s. 8)*. Badania prowadzone w ostatnich latach pokazują bowiem, że w początkach epoki żelaza, a także w późnej epoce brązu, sytuacja była bardziej złożona, co zresztą sygnalizowano już przed kilkunastu laty⁶. Ponadto, za wprowadzenie do zagadnień, szczegółowo analizowanych w książce, można też uznać współautorski artykuł pt. *Early Iron Age in south-eastern Poland*⁷ (Autoreferat, s. 2, poz. 3). Najnowszym, kluczowym elementem stwarzającym podstawę do przewartościowania charakteru przemian w początkach epoki żelaza w południowo-wschodniej Polsce stało się wydzielenie enklawy osadnictwa scytyjskiego wokół grodziska w Chotyńcu, badanego od kilku lat przez ośrodek rzeszowski⁸.

---

⁵ K. Trybała-Zawiślak, *Obiekt ze „scyto-tracką” ceramika toczoną z osady tarnobrzeskie kultury lużyckiej w Dębinie, pow. łańcucki*. Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 37, 2016:309-317.

⁶ S. Czopek, *Uwagi o sytuacji kulturowej we wczesnej epoce żelaza na terenie południowo-wschodniej Polski*. W: *Opera ex aere. Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dedykowane profesorowi Janowi Dąbrowskiemu przez przyjaciół, uczniów i kolegów z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. M. Mogielnicka-Urban. Warszawa 2008.

⁷ S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak; opublikowany w monografii pt. *Waffen – Gewalt – Krieg*, red. S. Wefers, M. Karwowski, J. Fries-Knoblach, Ch. Later, K. Ludwig, C. Tappert, P. Trebsche, J. Wiethold. Langenweißbach 2015. *Beitäge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 79.

⁸ S. Współautorski artykuł, włączony do osiągnięcia naukowego: S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak, T. Tokarczyk, E. Ocadryga-Tokarczyk, M. Burghardt, J. Adamik-Proksa, W. Rajpold, *Pierwsze sprawozdanie z weryfikacyjnych badań na grodzisku z wczesnej epoki żelaza w Chotyńcu*. Materiały i

Obszerna (ponad 400 stron) książka habilitacyjna ma czytelny układ, a zaprezentowana w niej rekonstrukcja sytuacji osadniczo-kulturowej powstała m.in. w oparciu o dużą pulę nowych źródeł, odsłoniętych w tym rejonie Polski wskutek przyspieszenia prac terenowych, po pierwsze przy okazji badań ratowniczych poprzedzających budowę autostrady południowej i innych inwestycjach budowlanych w ostatnim dwudziestoleciu, lecz także w wyniku realizacji badawczych projektów naukowych. Część tych źródeł, niepublikowanych wcześniej, dokumentują – wspomniane już wyżej – katalogi (autorskie lub współautorskie z udziałem Habilitantki), włączone do osiągnięcia naukowego (*Autoreferat*, s. 3, poz. 7, 8).

Porządek książki trafnie oddaje podstawową intencję Autorki – ukazanie zróżnicowania kulturowego w oparciu o wyniki analizy źródeł nowych i weryfikację dawnych oraz przeprowadzonych na tej podstawie dalszych studiów. Zróżnicowanie to, w strefie karpackiej dostrzegane już w epoce brązu, implikowane jest nie tylko wewnętrznymi przemianami tarnobrzeskiej kultury łużyckiej lecz głównie oddziaływaniami i różnorodnymi relacjami sąsiedzkimi, w tym dyfuzjami kulturowymi i etnicznymi.

Monografia zawiera dziewięć rozdziałów, przy czym pomijając pierwszy z nich, prezentujący zagadnienia wstępne, kolejny naświetla schyłek epoki brązu, tj. sytuację wyjściową do dalszych rozważań. Autorka odnosi się do kwestii trwałości osadnictwa, kontynuacji lub jej braku na przełomie epok brązu i żelaza, na przykładzie osad i cmentarzysk tarnobrzeskiej kultury łużyckiej, co sprowadza się do odcinka chronologicznego obejmującego schyłek fazy II i początku III. Zwraca przy tym uwagę na trudności w rozwarstwieniu materiałów, a niekiedy również w określeniu ich przynależności kulturowej. Przypomina ustalenia na temat relacji między lokalnym środowiskiem „łużyckim” oraz odłamek górnośląsko-małopolskim, przytaczając jednak na ich poparcie także nowe fakty źródłowe. Rozważane są aspekty chronologiczne tych przygranicznych kontaktów oraz ich charakter, włącznie z możliwością migracji pojedynczych osób lub niewielkich grup, jako naturalnymi

---

Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 38, 2017: 291-305; zob. także S. Czopek, *Enklawa scytyjskiego kręgu kulturowego w południowo-wschodniej Polsce*. Przegląd Archeologiczny 67, 2019: 119-148.

sposobami szerzenia się „obcych”, choć w tym przypadku nieodległych kulturowo cech.

W podobny sposób prześledzone zostały wpływy ze środowiska tzw. „trackiego halsztatu” na południowo-wschodnim krańcu tarnobrzesckiej kultury łużyckiej. Nowych dowodów na relacje tej jednostki z kulturą holihradzką dostarczyły badania w dorzeczu Wiszni, które Autorka obszernie komentuje.

Ostatni nurt rozważań, zawartych w rozdziale drugim, odnosi się do strefy karpackiej, na której odrębność wskazano już bez mała ćwierć wieku temu⁹ i gdzie prześledzono obecność elementów stylistycznych analogicznych do rejestrowanych na południe od Karpat. Nowsze analizy skutkowały wydzieleniem w tym miejscu swoistych zespołów lokalnych, począwszy od typu Warzyce, poprzez „późnobrązowo/wczesnożelazne” zespoły tu Siedliska do późnohalsztackich typu Niepla¹⁰, które dokładniej zaprezentowano i skomentowano w dalszej części pracy. Charakter tych źródeł, pochodzących zasadniczo z osad i mało zróżnicowanych wewnątrznie, wymaga uwagi w przyszłych badaniach. Obecnie brak jeszcze możliwości chociażby ich precyzyjnego datowania. Podkreślić należy, iż zachowany został umiar w sferze interpretacyjnej, a wnioski końcowe są wyważone.

Dla zrozumienia zakresu i charakteru przemian w początkach epoki żelaza fundamentalne okazały się studia nad chronologią tarnobrzesckiej kultury łużyckiej. Do tej formacji odnoszone są pozostałe zjawiska i strefy kulturowe zdefiniowane w południowo-wschodniej Polsce. Kluczową kwestią chronologiczną, dyskutowaną w monografii jest datowanie II fazy tej kultury, a także wskazanie jej wyznaczników (rozdz. 3). Na trudności w tej dziedzinie zwracano już uwagę w piśmiennictwie archeologicznym, a dywagacje te wiązały się w dużej mierze z datowaniem stylistyki nadszańskiej¹¹. Autorka prześledziła starsze poglądy i zweryfikowała je w odniesieniu

---

⁹ M. Gedl, *Młodsza epoka brązu we wschodniej części polskich Karpat*. Kraków 1998.

¹⁰ S. Czopek, W. Poradyło, *Warzyce, pow. Jasło, stan. 17 – osada z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Rzeszów. Collectio Archaeologica Ressoiviensis 10.

¹¹ Zob. np.: K. Moskwa, *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*. Rzeszów 1976; S. Czopek, *Pyszniça pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przelomu epok brązu i żelaza*. Rzeszów 2001; K. Ormian, *Stylistyka nadszańska ceramiki tarnobrzesckiej kultury łużyckiej – zarys problematyki*. W: *Archeologia Kotliny Sandomierskiej*, red. M. Kuraś. Stalowa Wola 2005: 291-312. *Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli* 4 (monograficzny); A. Gawlik, M. S. Przybyła, *Początki wczesnej epoki żelaza w Kotlinie Sandomierskiej*. W: *Archeologia Kotliny Sandomierskiej*,

do aktualnej bazy źródłowej. Porównując zespoły grobowe z ważniejszych cmentarzysk, a także konfrontując je z ceramiką osadową w podsumowaniu skorygowała chronologię stylistyki nadszańskiej (zwłaszcza klasycznej jej wersji) podkreślając jej wiodącą rolę jako „identyfikatora regionalnego i chronologicznego”, pośrednio pomocnego w datowaniu obcych elementów kulturowych. Zarysowujący się co raz wyraźniej na tym etapie brak spójności miejscowego „popielnicowego” podłoża kulturowego jest punktem wyjściowym do rozważań prowadzonych w kolejnych rozdziałach, ściślej już dotyczących tytułowej problematyki początków epoki żelaza. Odnoszą się one kolejno do III, późnej fazy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej (rozd. 4), obcych wpływów kulturowych z południowego wschodu (rozd. 5), specyfiki strefy karpackiej (rozd. 6), miejscowego osadnictwa scytyjskiego (rozd. 7) i kultury pomorskiej (rozd. 8).

Dojrzałość warsztatową Habilitantki znakomicie obrazuje rozdział czwarty (*Zmiany związane z III fazą tarnobrzeskiej kultury łużyckiej*). Mając do dyspozycji dobre podstawy źródłowe (przebadane całkowicie lub w stopniu zaawansowanym cmentarzyska i osady) przy pomocy standardowych technik analityczno-statystycznych nakreśliła spójny, logiczny obraz zmian obserwowanych na wielu płaszczyznach – w wytwórczości i sferze obrzędowej, organizacji przestrzeni w obrębie osad i cmentarzysk, demografii i innych, wskazując na wiarygodne ich przyczyny. Narracja prowadzona jest przy zachowaniu dyscypliny chronologicznej.

Niewątpliwie pionierski charakter mają koncepcje zamieszczone w rozdziale siódmym, a dotyczące wstępnej rekonstrukcji wielkości i zakresu oddziaływań enklawy osadnictwa scytyjskiego, jego chronologii i powiązań. Poszukując odpowiedzi na pytanie o przynależność kulturową grodziska w Chotyńcu, nakreśliła różne możliwości zdarzeń, w tym i taką, że aglomeracja chotyńska jest niezależną, położoną najdalej na północny zachód strukturą w ramach leśno stepowego wariantu kultury scytyjskiej i mogłaby być utożsamiona z Neurami. Ta interesująca koncepcja musi jednak poczekać na weryfikację, gdyż prace badawcze, w tym terenowe, grodziska i innych stanowisk są aktualnie w toku. Habilitanka nie unika jednak pytań

trudnych, które czasami spełniają rolę postulatów badawczych. Dotyczy to również pozostałych rozdziałów, w których zmierzając się z faktami źródłowymi proponuje inne spojrzenie chociażby na takie kwestie, jak możliwość przenikania w środowisko „tarnobrzeskie” niewielkich ugrupowań ze strefy kultur stempelkowych, czarnoleskiej lub trackiej – podobnie, jak miało to miejsce w przypadku kultury scytyjskiej – czy zakres i rola osadnictwa kultury pomorskiej w południowo-wschodniej Polsce.

W ostatnim, podsumowującym rozdziale w sposób klarowny ukazano zróżnicowanie osadniczo-kulturowe oraz zasady funkcjonowania społeczności wczesnej epoki żelaza na południowo-wschodnim krańcu obecnego terytorium Polski. Opisana została dynamika i przyczyny zmian w funkcjonowaniu poszczególnych jednostek kulturowych w ujęciu środowiskowym i historycznym. Podsumowanie to ostatecznie uzmysławia czytelnikowi, że oto otrzymaliśmy dzieło rzetelne pod względem merytorycznym, obejmujące całościowo rozmaite zagadnienia – dotąd ukazywano wycinkowo – czy to z zakresu wytwórczości materialnej, regul obrzędowych, a zwłaszcza organizacji ówczesnych społeczeństw i ich wzajemnych relacji. Autorka monografii, badając różne związki przyczynowo-skutkowe, ukazała nam zróżnicowany i podlegający ciągłym zmianom wycinek rzeczywistości pradziejowej na pograniczu – także w sensie kulturowym – Europy Środkowej i Wschodniej.

Książka jest dziełem oryginalnym, w wielu aspektach nowatorskim, w sposób interesujący i spójny wyklada złożoność procesów, jakie miały miejsce pomiędzy VIII i IV/III stuleciem p.n.e. na rubieży świata „popielnicowego” i interakcji tego świata z sąsiadami.

Wnioski

Oceniając dorobek Habilitantki, podkreślić należy jej zaangażowanie w realizację wytyczonych celów badawczych oraz bardzo dobre przygotowanie warsztatowe. Świadczy to o wysokich kwalifikacjach zawodowych, umiejętnościach planowania zadań i konsekwentnej ich realizacji. Na uznanie zasługują uzyskane efekty studiów naukowych, tj. ukazanie w sposób kompleksowy złożoności obrazu kulturowego i rytmu zmian w początkach epoki żelaza w lokalnym wymiarze południowo-wschodniej Polski lecz przez pryzmat przeobrażeń dokonujących się

wówczas na szerszym tle Europy Środkowo-Wschodniej. W przedstawionej pracy dostrzegam dogłębną znajomość źródeł i szacunek dla nich. Świadczy o tym swoboda z jaką Pani Katarzyna Trybała-Zawiślak porusza się po skomplikowanej materii różnych dziedzin życia ówczesnych społeczności lecz jednocześnie zdyscyplinowanie w interpretowaniu wyników przeprowadzonych analiz.

W podsumowaniu stwierdzam, że przedłożony mi do oceny dorobek naukowy, dydaktyczny, organizacyjny i popularyzatorski Habilitantki, a także osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę postępowania habilitacyjnego spełniają ustawowe kryteria określone w aktach prawnych. Jej wkład w rozwój archeologii strefy pogranicza Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie epok brązu i wczesnego żelaza jest ważny i oryginalny, zaś prace cechuje dojrzałość warsztatowa oraz umiejętność formułowania celnych wniosków. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pani Katarzyny Trybały-Zawiślak do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

dr hab. Halina Taras